

Înteruperea replicii în dialogul din opera lui I. L. Caragiale

de

IOLANDA STERPU

Notre analyse traite de l'interruption involontaire de la réplique, vue comme l'un des procédés d'enchaînement du dialogue dans l'oeuvre de I. L. Caragiale. On a essayé de mettre en valeur, d'une part, la *fonction pratique* que les différents types d'interruption involontaire de la réplique ont dans la structure du dialogue de I. L. Caragiale et, d'autre part, leurs *effets stylistiques*.

La fonction pratique consiste en ce que l'interruption involontaire permet la transition rapide d'une réplique à une autre et fait progresser le dialogue.

Du point de vue stylistique, chez Caragiale, les différents types d'interruption involontaire de la réplique dévoilent, en principal, l'automatisme verbal des personnages (comme „l'interruption liée” où des clichés verbaux viennent compléter les répliques interrompues), leur incapacité de maîtriser le langage et de construire des phrases compréhensibles (comme l'interruption par laquelle on demande à l'interlocuteur des explications sur une réplique où les anaphoriques — tels les pronoms — sont ambigus, car on n'a pas énoncé leurs antécédents) ou l'incapacité des personnages de s'adapter aux partenaires de dialogue et de respecter les conditions imposées par la communication dialogale (comme „l'interruption prohibitive” où le locuteur supprime la réplique de son partenaire de dialogue et lui interdit de reprendre la parole).

Tip de comunicare bazat pe o dinamică internă, dialogul implică prezența obligatorie a unei succesiuni de replici, produse de minimum doi parteneri distincți (un locutor și un interlocutor), ale căror roluri alternează: orice locutor este un virtual interlocutor și invers. În principiu, un participant la dialog își poate asuma rolul de locutor numai *după ce* partenerul său își încheie intervenția. În acest sens, potrivit Tatianeii Slama-Cazacu (1961: 38), „dialogul presupune, pe lângă posibilitatea de a răspunde, și capacitatea de inhibare a răspunsului pînă la momentul oportun”, încît replicile partenerilor să nu se suprapună, ci să se succedă, să se înlănțuie logic și formal. Capacitatea de a asculta partenerul de dialog fără a-l întrerupe este obligatorie pentru asigurarea unei comunicări coerente și eficiente. A nu întrerupe partenerul de dialog pînă cînd acesta nu-și termină intervenția enunță *principiul adaptării la partener*, condiție absolut necesară comunicării prin dialog.

În dialogul din limba vorbită, această condiție ideală nu poate fi însă întotdeauna respectată, iar întreruperea replicii partenerului de dialog apare ca un „accident de limbaj”¹, accident ce ține de însăși natura dialogului. Ca accident de limbaj, întreruperea replicii va apărea și în dialogul din textul literar, deși aici această apariție nu este întâmplătoare, ci este foarte calculată și de aceea devine efect de stil. P. Larthomas (1972: 220) consideră chiar că, în dialogul dramatic, întreruperea replicii este singurul accident de limbaj la care un dramaturg nu poate renunța, deoarece aceasta dă dialogului autenticitate, creează impresia de viață: „/.../ un auteur dramatique, soucieux de faire parler ses personnages à la

¹ Pentru „accidentele de limbaj” în dialogul din limba vorbită și în dialogul dramatic, vezi Larthomas 1972: 215-232.

perfection, peut à la rigueur bannir tous les autres accidents de langage, mais ne saurait exclure l'interruption. Sans elle le dialogue perd toute vie”.

În structura dialogului din textul literar, întreruperea replicii constituie, deopotrivă, un accident de limbaj, care creează îndeosebi efecte de oralitate, și, aparent paradoxal, un „procedeu de înlănțuire” (Larthomas 1972: 265), care provoacă o replică nouă și determină progresia dialogului. Referindu-se la dialogul din textul dramatic, P. Larthomas (1972: 264-265) situează întreruperea printre principalele procedee de construire a unei succesiuni de replici: „Soit une réplique «A». Comment peut-on passer de cette réplique «A» à une réplique «B»? Tel est le problème qui se pose à chaque instant à l'auteur dramatique. Or il a le choix entre plusieurs solutions /.../ Une première distinction s'impose: la réplique «A» peut être ou ne pas être interrompue par la réplique «B». Nous retrouvons ici, comme procédé d'enchaînement, l'interruption que nous avons étudiée en tant qu'accident du langage”. Ca procedeu de înlănțuire, întreruperea permite trecerea de la o replică la alta și asigură succesiunea temelor de dialog.

Se pot distinge două mari tipuri de întrerupere a replicii: *întreruperea forțată*, neintenționată sau „reală” — „l'interruption réelle” (Larthomas 1972: 265) și *întreruperea deliberată*, intenționată — „l'interruption volontaire” sau „enunțul neterminat” — „l'énoncé inachevé” (Larthomas 1972: 265). *Întreruperea forțată* se produce atunci când locutorul este obligat să-și lase replica neterminată din cauza imixtiunii partenerului său de dialog. Spre deosebire de întreruperea forțată, *întreruperea deliberată* a replicii nu mai constituie un accident de limbaj, deoarece locutorul își suspendă în mod *intenționat* replica. Finalul replicii neterminate este marcat de o pauză, după care urmează intervenția partenerului de dialog.

Disocierile propuse în descrierea întreruperii forțate ca procedeu de construire a dialogului din opera lui Caragiale au în vedere organizarea lingvistică a replicii întrerupte și a celei de întrerupere și combină două criterii de analiză: criteriul *semantic* și cel *sintactic*. Semantic, între replica întreruptă și cea de întrerupere raportul poate fi de *convergență* sau de *divergență*. Sintactic, replica întreruptă este reprezentată, după cum arată Maria Cvasnii Cătănescu (1978: 188), de diferite tipuri de enunțuri incomplete: o propoziție subordonată; o propoziție principală + un element de relație; un cuvânt; un fragment de cuvânt etc. Între replica întreruptă și cea de întrerupere, raportul poate fi de *dependență* sau de *independență* sintactică. Aceste raporturi sînt generate de caracterul interacțional al comunicării prin dialog și trebuie înțelese într-un sens larg, ca raporturi între două sau mai multe replici succesive produse de locutori diferiți. Între aceste replici raportul este de dependență, dacă ele alcătuiesc împreună un enunț finit și coerent, și de independență, dacă sînt lipsite de orice legătură sintactică.

Din combinarea acestor criterii, rezultă mai multe variante ale întreruperii forțate, dintre care, în structura dialogului din opera lui Caragiale, apar frecvent următoarele: „întreruperea-completare”, „întreruperea de precizare”, „întreruperea-stimul” și „întreruperea prohibitivă”².

1. „Întreruperea-completare”

„Întreruperea-completare” cuprinde situațiile în care, potrivit Mariei Cvasnii Cătănescu (1972: 80), „replica secundă extinde, complinește și încheie replica anterioară, non-finită gramatical”. Pentru acest tip de întrerupere, P. Larthomas (1972: 220) propune

² Denumirile acestor tipuri de întrerupere a replicii sînt propuse de Maria Cvasnii Cătănescu (1972: 80-91).

termenul „întrerupere legată” („interruption liée”). În structura dialogului literar, „întreruperea-completare” este frecvent folosită ca procedeu de înlănțuire, de trecere de la o replică la alta, cum precizează și J. Mukarovsky (*K. Capeck's Prose as Lyrical Melody and as Dialogue*, apud Dascălu 1982: 390): “Very frequent in the dramatic dialogue is the use of dash in cases where a sentence began by one person is continued by another”.

Din punct de vedere semantic, între replica întreruptă și cea de completare raportul poate fi de convergență sau de divergență. Un element comun de referință va determina o completare adecvată și deci un raport de convergență semantică între cele două replici. „Întreruperile-completare” convergente subliniază „focalizarea dialogului” (Slama-Cazacu 1961: 69) din punctul de vedere al sensului, iar această focalizare semantică întărește legătura sintactică între replici. Un element de completare „surpriză” va determina un raport de divergență semantică. Indiferent însă de relația semantică dintre cele două intervenții, relația sintactică este întotdeauna foarte strânsă. Între replica întreruptă și cea care a produs întreruperea există continuitate sintactică, cele două intervenții alcătuind, din acest punct de vedere, o unitate: o propoziție sau o frază. Astfel, față de replica întreruptă, replica de completare poate funcționa ca parte de propoziție (subiect, predicat, complement etc.), ca regentă sau ca subordonată, ceea ce subliniază interdependența funcțională a celor două replici.

Prin faptul că acest tip de întrerupere determină o completare inter-replici, el poate genera, potrivit Tatianeii Slama-Cazacu (1982: 310), „sintaxă dialogată”: „Întreruperile pot genera sintaxă dialogată, deci să constituie — aparent paradoxal — un factor de unificare structurală a dialogului, când partenerul completează repede (deci economic: de unde apariția sintaxei dialogate) replica vorbitorului pe care l-a întrerupt”. Unitățile de sintaxă dialogată (SD) sînt inter-acționale; ele iau naștere nu numai între replici ale diverșilor parteneri (SD1), ci și între replicile distanțate ale aceluiași partener (SD2), replici care, în ambele situații, se completează reciproc și formează o unitate sintactic-contextuală. „Întreruperea-completare” duce astfel la apariția unor unități sintactice de tip nou, care au fost numite „propoziții și fraze interacționale” (Crișan 1990: 18). Acestea sînt create „fie prin co-participarea a doi sau mai mulți parteneri implicați într-un act dialogal, fie prin înlănțuirea în fluxul dialogului a unor unități sintactice distanțate și ierarhic inferioare propozițiilor, respectiv frazelor, produse de același partener” (Crișan 1990: 18).

Urmărind „întreruperea-completare” ca procedeu compozițional care permite trecerea de la o replică la alta și asigură progresia dialogului, vom avea în vedere completările *inter-replici*, realizate între două sau mai multe replici succesive cu emițători distincți. Ca poziție, completarea replicii întrerupte se poate realiza *imediat* sau, cînd replica de completare este integrată într-un enunț mai amplu, *la distanță*. Din punctul de vedere al formei, completarea se poate face *cu* sau *fără reluarea unor secvențe* din replica anterioară întreruptă.

„Întreruperea-completare” apare la Caragiale mai ales în structura dialogului din comedii, frecvență fiind „întreruperea-completare” convergentă, care se bazează pe caracterul previzibil al replicii întrerupte. De cele mai multe ori, replica întreruptă este completată cu o secvență cu apariție stereotipă în limbajul personajului întrerupt, ceea ce o transformă într-un clișeu verbal și o face să fie ușor de presupus de către personajul care întrerupe și completează. Replica secundă, de completare, evidențiază automatismele de limbaj ale personajelor și are astfel funcție de caracterizare:

„Jupîn Dumitrache: /.../ Chiriac băiete, (îl ia la o parte), ia vezi, știi că am ambiț, țiu când e la o adică...

Chiriac: Lasă, Jupîne, mă știi că consimț la *onoarea dumatiale de familist*.” (*O noapte furtunoasă*, *Opere*, I, act I, scena 3, p. 23-24).

Caracterul de clișeu al completării este evidențiat de reluarea, în aceeași scenă sau în scene diferite, a secvenței de dialog cu replică previzibilă întreruptă:

„Jupîn Dumitrache (depărtându-se treptat): Chiriac, puiule, ia vezi ce am vorbit, fii cu ochii-n patru, d-aproape de tot: mă știi că țiu când e la o adică ...

Chiriac (strângînd pe Veta cu putere): Lasă, Jupîne, mă știi că consimț *la onoarea dumatiale de familist*.” (*O noapte furtunoasă*, *Opere*, I, act I, scena 9, p. 47).

„Întreruperea-completare” poate constitui uneori o modalitate de exprimare a dezacordului personajului care întrerupe față de replica anterioară, previzibilă, a partenerului de dialog. Această reacție este redată, de obicei, cu ajutorul pronumelui interogativ *ce*, plasat în fața secvenței care completează replica întreruptă:

„Trahanache: Mă rog, ai puțintică ...

Brînzovenescu: *Ce răbdare*, neică Zahario! Nu mai e vreme de așa lucru /.../” (*O scrisoare pierdută*, *Opere*, I, p. 134; vezi și p. 169).

Întreruperea este precedată, în aceeași scenă, de enunțarea integrală a replicii clișeu, „Ai puțintică răbdare” (p. 132, 133), precum și de alte două întreruperi, gradate, ale replicii previzibile: „Mă rog, aveți puțintică ...”, „Mă rog, aveți ...” (p. 133). Plasarea întreruperii în discuție într-un context mai larg îi amplifică efectul comic final.

Cînd „întreruperea-completare” afectează o replică narativă cu o construcție stereotipă, personajul care întrerupe poate deveni, din destinatar al narațiunii, coautor al acesteia, el completînd mecanic replica întreruptă cu o secvență previzibilă, perfect adaptată sintactic și semantic:

„Jupîn Dumitrache: /.../ mă uit iar la el, iar se-ntoarce-ncolo; ... mă-ntorc iar la comèdii, iar se uită la cocoane; ... mă uit iar la el, iar se-ntoarce-ncolo; mă-ntorc iar la comèdii ...

Ipingescu: *Iar se uită la cocoane ...*” (*O noapte furtunoasă*, *Opere*, I, p. 18).

În cadrul cuplului comic de personaje, „întreruperea-completare” reprezintă o modalitate de caracterizare a unor tipuri nediferențiate ca personalitate. Personajele cuplului comic își întrerup și își completează reciproc replicile, care ajung să formeze enunțuri unitare din punct de vedere semantic și sintactic. Față de variantele anterioare, în care completarea se realiza fără reluare, în cadrul cuplului comic, completarea se realizează frecvent cu reluare. Replica de întrerupere reia sub formă de anadiploză secvențe din componența replicii întrerupte, încît între cele două intervenții apare o zonă de suprapunere, care subliniază legătura dintre ele:

„Farfuridi: /.../ mie îmi place să pun punctele pe i ... *Se aude* ...

Brînzovenescu: *Se aude* ... cum că partidul nostru dă la colegiul II ajutor lui Cațavencu...” (*O scrisoare pierdută*, *Opere*, I, p. 121).

Interesante pentru modul de înlănțuire a dialogului din comedii sînt completările realizate la distanță de același locutor, care își continuă și își încheie replica după întreruperea provocată de intervenția partenerului de dialog. Prin aceste completări, progresia dialogului nu se mai realizează de la replică la replică, ci *peste o replică*, uneori chiar peste mai multe replici:

„Leonida: /.../ Ei, *cînd am văzut* ... știi că eu nu intru la idee cu una cu două ...

Efimița: Ți-ai găsit! ... dumneata nu ești d-ăia. Ehei! ca dumneata, bobocule, mai rar cineva /.../

Leonida: Dar, *cînd am văzut*, am zis și eu: să te ferească Dumnezeu de furia poporului! /.../” (Conu Leonida față cu reacțiunea, *Opere*, I, p. 82; vezi și *O scrisoare pierdută*, *Opere*, I, p. 138 și *D-ale carnavalului*, *Opere*, I, p. 281-282).

2. „Întreruperea de precizare”

„Întreruperea de precizare” cuprinde situațiile în care replica secundă, de întrerupere, suspendă replica anterioară, prin reluarea, de obicei interogativă, a unei secvențe din componența acesteia, secvență care, din diferite motive, prezintă interes pentru personajul care întrerupe.

În dialogul din comediile lui Caragiale, acest tip de întrerupere constituie uneori o modalitate de caracterizare a personajelor, aici încadrîndu-se situațiile în care secvența ce trebuie precizată este un neologism deformat fonetic:

„Jupîn Dumitrache: Apoi să știi de bine că intru în cremenal! Să mai văz eu numai că se ține bagabontul după mine și lasă-l ...

Ipingescu: *Care bagabont?*

Jupîn Dumitrache: Ei! iaca ... un bagabont! de unde-l cunosc eu?” (*O noapte furtunoasă*, *Opere*, I, p. 14; vezi și p. 15).

Termenul care întrerupe, neologismul *vagabond*, suferă transformări fonetice: consoana $v > b$ (ambele sînt labiale), iar $d > t$ (ambele sînt dentale), ceea ce duce la apariția formei *bagabont*. Substituirea acestor consoane este cauzată de adaptarea pe cale orală³ a neologismului și sugerează incapacitatea personajelor de a-și însuși termenii noi sub forma lor corectă.

În dialogul din schițe, multe dintre „întreruperile de precizare” suspendă o replică în curs din cauza modului defectuos în care aceasta este construită. Frecvent, întreruperile sînt dictate de necesitatea de a redresa dialogul, perturbat de folosirea inadecvată a unor anaforice⁴. Replicile în care apar anaforice sînt greu sau imposibil de decodat, din cauză că antecedentii anaforicelor nu sînt precizați sau sînt ambigui. Ca atare, „întreruperile de precizare” sînt întrebări prin care, cu ajutorul pronomelor interogative *care*, *ce*, *cine*, însoțite sau nu de prepoziții, se solicită lămurirea acestor antecedente.

În schița *Situațiunea*, prin „întreruperea de precizare” se cer lămuriri în legătură cu referentul unui substitut pronominal, pronumele personal de politețe *dumnealor*, al cărui antecedent nu a fost menționat. Acest pronume, care de obicei funcționează ca anaforic, devine aici un „pseudo-anaforic”⁵, deoarece îi lipsește antecedentul:

„— /.../ care era peste puțință ca să prevază cineva o situațiune foarte tristă, fiindcă le-am spus și dumnealor ...

— *Cari dumnealor?*

³ Șt. Cazimir (1967: 231) consideră că apariția formei *bagabont* s-ar putea explica și printr-o falsă legătură semantică (la fel ca și formele *costituțiune*, *ficsonomie*), ceea ce ar duce la încadrarea ei în categoria etimologiilor populare.

⁴ H. Plett (1983: 63) consideră anaforicile elemente ale coerenței textului, care reiau „ceva deja exprimat anterior.” Anaforicul presupune existența unui antecedent la care se referă și al cărui substitut este. O definiție a anaforicului, în Ducrot/ Todorov (1972: 358): „Un segment de discours est dit anaphorique lorsqu'il est nécessaire, pour lui donner une interprétation /.../, de se rapporter à un autre segment de discours; nous appellerons «interprétant» le segment auquel on est renvoyé par l'anaphorique”.

⁵ Vezi Maria Cvasnii Cătănescu 1988: 95.

— Dumnealor cu cari am fost /.../” (*Opere*, II, p. 130).

Se poate constata că „întreruperea de precizare” nu are aici ca efect dezambiguizarea mesajului din replica pe care a întrerupt-o. La intervenția interogativă, prin care solicită precizarea unui termen, personajul care întrerupe nu obține un răspuns în stare a-l lămuri. Personajul întrerupt răspunde prin reluarea termenului care ar fi trebuit precizat și astfel „glosarea” acestuia se dovedește a fi falsă: „— *Cari dumnealor? / — Dumnealor cu cari am fost ...*” (vezi și anterior: „— *Care bagabont? / — ... un bagabont...*”).

Doar recurgerea la un lanț întreg de „întreruperi de precizare” poate determina uneori o dezambiguizare „în trepte” a replicii întrerupte:

„Leanca: Eu, domn’ judecător, reclam, pardon, onoarea mea, care m-a-njurat și clondirul cu trei chile mastică prima, care venisem tomn-atunci cu birja de la domn’ Marinescu Bragadiru din piață, încă chiar domn’ Tomița zicea să-l iau în birje ...

Jud.: *Pe cine să iei în birje?*

Leanca: Clondirul ... că zicea ...

Jud.: *Cine zicea?*

Leanca: Domn’ Toma ... se sparge ...

Jud.: *Cine se sparge?*

Leanca: Clondirul, domn’ judecător!” (*Justiție, Opere*, II, p. 35).

Ambiguitatea este cauzată aici de funcționarea pronumelui *-l* ca substitut atît al substantivului *clondirul*, cît și al substantivului *domn’ Toma*, ceea ce poate determina o eroare de decodare. Astfel de construcții, intenționate defectuoase, au în dialogul caragialian funcție stilistică, ele constituind o sursă de comic.

3. „Întreruperea-stimul”

Acest tip de întrerupere subliniază participarea afectivă a personajului care întrerupe la cele relatate de partenerul său de dialog și determină, în același timp, continuarea și prelungirea comunicării. Replica de întrerupere este constituită din intervenții de dimensiuni reduse, reprezentate de formule interogative sau exclamative, care stimulează și accelerează relatarea. Cu această funcție apar, în dialogul din comedii, diverse locuțiuni adverbiale: *prin urmare, pe urmă, în sfîrșit* etc., folosite mai ales cu intonație interogativă și precedate, de multe ori, de interjecția *ei*: „Pampon: Ei? prin urmare ...” (*D-ale carnavalului, Opere*, I, p. 229); „Ipingescu: /.../ Ei, pe urmă?” (*O noapte furtunoasă, Opere*, I, p. 18). Aceste formule cu rol de stimul pot fi reluate în replica următoare, care continuă și comprimă relatarea întreruptă, reluarea asigurînd înlănțuirea replicilor:

„Pampon: /.../ Mă duc la poliție, cercetez și aflu că aici e frizăria. Am venit; d. Nae nu era aici. Băiatul mi-a spus că bilete de astea ...

Mița (interesîndu-se nerăbdătoare): *În sfîrșit?*

Pampon: *În sfîrșit*, ce să mai lungim vorba degeaba, conia mea, spițerul este ... /.../” (*D-ale carnavalului, Opere*, I, p. 242; vezi și p. 236).

Cerința de concentrare și de grăbire a relatării poate fi formulată mult mai explicit, prin intermediul locuțiunii adverbiale *în sfîrșitul sfîrșitului* sau al unui verb dicendi la imperativ:

„Iordache: /.../ «ori că ne-a furat pecetia, ori că și-a făcut el alta pe model, că prea se-ntinde abonamentul lui ca cașcavalul prăjit ...»

Pampon: Ei, *în sfîrșitul sfîrșitului*, ce era? /.../

Iordache: Joi ...

Pampon: Ei! *spune odată*, că n-am vreme de stat.” (*D-ale carnavalului, Opere*, I, p. 228).

În schițe, „înteruperea-stimul” are funcție narativă, ea contribuind la realizarea povestirii „segmentate”⁶, povestire care se constituie prin dialog. Nerăbdător să afle cât mai repede deznodământul relatării personajului locutor, partenerul său de dialog îl înterupe, folosind formule exclamative și interogative de stimulare și de concentrare a relatării: „Ei!”, „Ei, și”, „Și pe urmă?”. Reluarea acestor formule la începutul replicii următoare, în care personajul locutor își continuă relatarea, contribuie la înlănțuirea replicilor și marchează integrarea povestirii în dialog, precum și supunerea personajului locutor la cerințele partenerului de dialog (Ionescu-Ruxăndoiu 1991: 66):

„/.../ Nu vrea ... De zece zile stăm la tocmeală și nu vrea să lase nici o sută de lei; dar nici eu nu-i dau nici cincizeci de lei mai mult ...

— *Ei, și?* ...

— *Ei! și am trimis-o acuma pe soția mea: să vedem e-n stare să-l traducă /.../”* (*Diplomație, Opere, II*, p. 215).

4. „Înteruperea prohibitivă”

„Înteruperea prohibitivă” anulează o replică în curs printr-o serie de elemente lexico-gramaticale cu funcție prohibitivă, care determină interdicții de limbaj. Între replica înteruptă și cea de înterupere, raportul este, îndeosebi, de independență sintactică.

Una dintre variantele „înteruperii prohibitive”, care apare atât în structura dialogului din comedii, cât și în cea a dialogului din schițe, se bazează pe reluarea în replica de înterupere a unor secvențe din replica anterioară, înteruptă. Frecvent, secvențele sînt reluate cu intonație ironic-parodică și pot fi precedate de pronumele interogativ *ce*, acesta marcînd dezacordul personajului care înterupe față de replica partenerului de dialog:

„Ionescu: Că adică străbunul nostru

Cațavencu: *Ce străbun! ce nostru!”* (*O scrisoare pierdută, Opere, I*, p. 176; vezi și *Atmosferă încărcată, Opere, II*, p. 99).

Suprimînd o replică în curs, înteruperile prohibitive sugerează de multe ori tensiunea dintre personaje. În aceste situații, formula prohibitivă poate fi un apelativ depreciativ (îndeosebi adjective substantivizate în vocativ), apelativ rostît de către personajul care înterupe cu o anumită intonație, ce exprimă starea afectivă (de indignare) și atitudinea (disprețuitoare) față de partenerul de dialog:

„Cațavencu: trebuie să vrei, dacă ții cîtuși de puțin la onoarea ...

Tipătescu (izbucnind): *Mizerabile!* (Cațavencu face un pas înapoi) *Canalie nerușinată! /.../”* (*O scrisoare pierdută, Opere, I*, p. 156; vezi și p. 128).

Ca formulă ce produce interdicții de limbaj și marchează dezacordul dintre locutori poate funcționa și o replică-clîșeu, un tic verbal, care evidențiază automatismele de limbaj ale personajelor:

„Farfuridi: Îmi pare rău, neică Zahario, noi nu ...

Trahanache (și mai indignat): *Ai puținică răbdare ... /.../”* (*O scrisoare pierdută, Opere, I*, p. 138; vezi și p. 139, 191).

Verbele și locuțiunile verbale la imperativ funcționează frecvent la Caragiale ca formule prohibitive, care suprimă o replică în curs și accelerează dialogul. Formulele verbale cu funcție prohibitivă sînt însoțite uneori de gesturi, care substituie expresia verbală și care au aceeași funcție, de a produce interdicții de limbaj. În schița *Five o'clock*, Tincuța și Mândica își dispută dreptul de a pune întrebări, înterupîndu-se reciproc. Interdicțiile de

⁶ În legătură cu „povestirea segmentată”, vezi Ionescu-Ruxăndoiu 1991: 66.

limbaj sînt impuse de verbul la imperativ: „Taci!”, precum și de gestul cu funcție prohibitivă: „astupîndu-i gura cu mîna”:

„Tincuța: Ai fost ...?”

Măndica: *Taci*, tu! ... Las' să-l întreb eu ... Ai fost aseară la circ?

Eu: Am fost.

Tincuța: Cine mai ...

Măndica: *Taci*, soro! n-auzi (Către mine:) Ai văzut pe Mița? /.../

Tincuța (mie): Cu cin' ...

Măndica: *Taci!* ... (Mie:) Cu ce pălărie era?

Eu (încurcat): Cu ...

(Tincuța vrea să mă-nterupă)

Măndica (*astupîndu-i gura cu mîna*) Cu o pălărie mare ... ” (*Opere*, II, p. 94).

În structura dialogului din comedii, în cadrul perechii întrebare-răspuns, „înteruperea prohibitivă” poate avea uneori efecte comice. Este cazul dialogului cu trei parteneri, în care, la întrebarea personajului locutor, cei doi interlocutori formulează răspunsuri identice, dar înteruperea afectează numai răspunsul celui de-al doilea interlocutor, căruia i se impune astfel interdicția de a vorbi. În *D-ale carnavalului*, formula eliptică, cu valoare prohibitivă, „vorră!” suspendă dreptul de a vorbi al celui de-al doilea interlocutor (Pampon), tentat să repete răspunsurile anterioare ale primului interlocutor (Crăcănel):

„Ipistatul (...): Vorră! Ce persoană?

Crăcănel: Pe Bibicul!

Pampon: Pe Bib ...

Ipistatul (...): *Vorră!*

/.../

Ipistatul (...): Vorră! /.../ Pe unde ați intrat? ...

Crăcănel: Pe ușe.

Pampon: Da, pe ...

Ipistatul (...): *Vorr ... vorră!*” (*Opere*, I, p. 301-302).

În schițe, înteruperile care suprimă o replică în curs funcționează frecvent ca procedee de caracterizare, ele sugerînd incapacitatea personajelor de a se adapta la partener și de a respecta astfel una dintre condițiile esențiale ale comunicării prin dialog. Personajele își înterup adesea partenerii de dialog, pentru a-și exprima propriile idei, fiind tentate, cum observă Maria Vodă Căpușan (1982: 134-135), „să convertească dialogul în monolog, să-și transforme partenerul în auditoriu, într-o exacerbare de sine ce exclude stabilirea unei comunicări autentice cu celălalt, redus la funcția de receptare și mai puțin de replicare”.

În schița *Situațiunea*, Nae respinge orice idee exprimată de partenerul de dialog și îl înterupe mereu, pentru a-și putea prezenta pe larg „teoriile” politice. Aici, ca și în alte schițe (*Cadou*, *Mici economii*), replica de înterupere este anticipată în stil indirect de către personajul narator:

„— În sfîrșit, guvernul o să ...

Nae *mă-nterupe*:

— Las' că și guvernul ... Dumnezeu îl știe și pe el, care toate gazetele urlă în fiecare zi despre criză ministerială /.../” (*Opere*, II, p. 131).

În unele secvențe de dialog, „înteruperea prohibitivă” nu suprimă replica în curs, ci doar o fragmentează în mai multe secvențe, între care există continuitate semantică și

sintactică. Personajul locutor își continuă și își completează replica peste această întrerupere, care nu reușește să producă interdicții de limbaj:

„— Ia să știe dumnealor că este aici o justiție, care pedepsește cu asprime orice tentativă, mă-nțelegi ...

— *Lache!*

— Ia să știe că sînt judecători la Berlin!

— *Lache!!*

— Că în materie politică nu-ți este permis a mai întrebuița violența fără să mergi la ghilotină ...

— *Lache !!!*” (*O lacună, Opere*, II, p. 180).

Aici „înteruperile prohibitive” nu-și ating scopul, deoarece locutorii, deși în contact direct, nu se află în interacțiune, intervențiile fiecăruia avînd în vedere parteneri de dialog diferiți: Mache i se adresează lui Lache, Lache, unui cerc de colegi amatori de dezbateri politice.

Sînt situații cînd „înteruperea prohibitivă” este însoțită de devierea semantică a dialogului, ceea ce determină nu numai independența sintactică, ci și divergența semantică a celor două replici. Personajul care întrerupe intervine cu o replică ce nu are legătură cu relatarea partenerului său de dialog și, schimbînd vorba, deviază deliberat dialogul spre altă temă. În aceste situații, întreruperea deviantă are funcție practică, deoarece permite schimbarea rapidă a temelor de dialog și determină progresul comunicării:

„Zița /.../: — Zic: pardon, domnule, nu-ți permit să te-ntinzi mai mult la un așa afront; mă-nțelegi? – zice ...

Veta (întrerupînd-o scurt): *Zițo, ce e cînd ți se bate tîmpla a dreaptă?*” (*O noapte furtunoasă, Opere*, I, p. 34; vezi și *O scrisoare pierdută*, p. 153).

Uneori, această deviere tematică provocată de „înteruperea prohibitivă” are funcție strategică, deoarece reprezintă un mod de „a schimba vorba” pentru a evita un subiect incomod. În schița *Cadou*, madam Panaiotopolu încearcă, în repetate rînduri, să întrerupă dialogul dintre nenea Stasache (soțul ei) și Mișu (tînărul meditator al copiilor), iritată de modul în care soțul insistă asupra asemănării dintre briliantul „pierdut” de ea și cel de la acul de cravată al lui Mișu:

„— Pe onoarea mea, Mișule, să nu te știu ce băiat de treabă ești și cît ții la noi ...

— *Nene* — întrerupe madam Panaiotopolu — *ai scris lui nenea Andrei?* ... i-ai promis că-i scrii.

— Îi scriu mîne ... Pe onoarea mea, Mișule ...

— *Pofțiți la masă! ...*” (*Opere*, II, p. 200; vezi și schița *Mici economii*, p. 172).

În comedii, „înteruperea prohibitivă” poate avea uneori funcție dramaturgică, cînd apare, de exemplu, ca o modalitate de rezolvare a unui qui-pro-quo. În *O noapte furtunoasă*, Veta, întrerupînd declarația de amor pe care Rică Venturiano i-o adresează din greșeală, îl obligă pe acesta să se oprească pentru a descoperi că a greșit interlocutoarea. Un element paralingvistic — rîsul — deține aici funcție prohibitivă:

„Rică: /.../ orice s-ar face, eu voi susținea, sus și tare, că tu ești aurora, care deschide bolta înstelată într-o adorație poetică, plină de ... (urmează declarația foarte iute pînă ce-l întrerupe Veta).

Veta: (a ascultat cu mult interes toată tirada lui Rică și-l întrerupe izbucnind de rîs): *Ha! ha! ha!* acu înțeleg eu tot! *ha! ha! ha!*” (*Opere*, I, p. 52-53; vezi și *D-ale carnavalului*, p. 284).

Din cele cîteva aspecte, luate aici în discuție, referitoare la întreruperea forțată a replicii, se poate constata că aceasta reprezintă o *tehnică autonomă* de construire a dialogului din opera lui Caragiale, tehnică cu *funcții* precise în organizarea dialogului și cu

efecte variate pe plan stilistic. *Practic*, procedeul permite trecerea rapidă de la o replică la alta și asigură succesiunea și înlănțuirea temelor de dialog. *Stilistic*, replica întreruptă se constituie în mijloc de caracterizare și de satirizare a personajelor, în sursă de comic.

Bibliografie

A. Izvoare

- Caragiale, I. L., *Opere*, vol. I, *Teatru* (ediție critică de Al. Rosetti, Ș. Cioculescu, L. Călin; cu o introducere de S. Iosifescu), Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1959.
- Caragiale, I. L., *Opere*, vol. al II-lea, *Momente, schițe, notițe critice* (ediție critică de Al. Rosetti, Ș. Cioculescu, L. Călin; cu o introducere de S. Iosifescu), Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1960.

B. Referințe

- Cazimir, Ștefan, *Caragiale. Universul comic*, Editura pentru Literatură, București, 1967.
- Crișan, Alexandru, *Aspecte ale sintaxei dialogului în limba română (în comunicarea orală)*, București, 1990 (rezumatul tezei de doctorat).
- Cvasnii Cătănescu, Maria, *Note despre o particularitate a sintaxei dialogului (implicații în predarea textului literar)*, în LL, 1988, I, p. 93-98.
- Cvasnii Cătănescu, Maria, *Structura dialogului din textul dramatic*, Tipografia Universității, București, 1972.
- Cvasnii Cătănescu, Maria, *Un aspect al construcției dialogului — întreruperea replicii*, în LL, 1978, II, p. 187-193.
- Dascălu, Laurenția, *Despre unele valori stilistice și intonația corespunzătoare parantezei, liniei de pauză și punctelor de suspensie*, în SCL, XXXIII (1982), nr. 5, p. 390.
- Ducrot, Oswald/ Todorov, Tzvetan, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Seuil, Paris, 1972.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, *Narațiune și dialog în proza românească*, Editura Academiei Române, București, 1991.
- Larthomas, Pierre, *Le langage dramatique*, A. Colin, Paris, 1972.
- Plett, Henri, *Știința textului și analiza de text*, Editura Univers, București, 1983.
- Pruner, Michel, *L'analyse du texte de théâtre*, Dunod, Paris, 1998.
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Dialogul la copii*, Editura Academiei, București, 1961.
- Slama-Cazacu, Tatiana, *Structura dialogului. Despre „sintaxa dialogată”* (II), în SCL, XXXIII (1982), nr. 4, p. 301-321.
- Vodă Căpușan, Maria, *Despre Caragiale*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1982.